

ПАТЕНТНА СИСТЕМА У СВІТОВІЙ ЕКОНОМІЦІ: СЦЕНАРІЇ РОЗВИТКУ*

Геннадій Андрощук,

*головний консультант Комітету Верховної Ради
України з питань науки і освіти, старший науковий
співробітник НДІ інтелектуальної власності НАПрН
України, к.е.н.*

Розвиток системи інтелектуальної власності

Потреба в знаннях існувала протягом усієї історії людства. Форми знань змінювались протягом сторіч. Традиційно знання трималися в секреті, але в 1474 році у Венеції був виданий перший закон про патенти. Цей закон передбачав надання виключних прав на десятирічний термін винахідникам і поширювачам нових засобів, якщо винахід визнавався корисним. У 1632 році в Англії був виданий Закон про виключні права, згідно з яким патенти видавались тільки на нові винаходи. Принципи виключного володіння патентними правами поширились на країни Європи, а через деякий час і на інші країни світу. Форми патентних прав змінювались залежно від потреб суспільства, які обслуговувала патентна система, але основний принцип патентування залишається незмінним і полягає в тому, що патент відображає виключне право на винахід, надане урядом на обмежений період часу, якщо винахід відповідає трьом основними критеріям, якими є новизна, неочевидність і корисність, в обмін на розкриття патентної інформації перед громадськістю.

Первинне призначення патентів полягало в тому, щоб забезпечувати передачу технічних знань. Патенти створювали зразки для інших винахідників, які могли вдосконалювати винаходи, захищені патентами. Розкриття патентної інформації дозволяло усунути повторення технічних рішень у системі формування знань. Патенти використовувались також для стимулювання заінтересованості кваліфікованих спеціалістів у інших країнах розвивати місцеву промисловість. Привілеї, що надавались патентами, часто оцінювались за перевагами для суспільства, які забезпечувались патентами. Такі переваги давно визнані. Наприклад, захист інтелектуальної власності передбачений у Конституції США, яка була прийнята в 1787 році.

Як заявив заступник міністра торгівлі США і директор Відомства в справах патентів і торгових знаків США (USPTO), протягом усієї історії країни права на інтелектуальну власність вважались одними з основних прав і значною мірою сприяли зростанню економіки США.

Маючи виключні права, власник патенту може продати або передати за ліцензією об'єкт винаходу третій стороні для того, щоб одержати ви-

* Закінчення, початок статті у № 3'2010

году. Обидва варіанти розпорядження патентом забезпечують поширення винаходу, а також одержання власником патенту доходів, які можуть бути спрямовані на нові наукові дослідження й експериментальні розробки. Розкриття інформації про винахід сприяє розповсюдженню інформації, а також нових технічних рішень. У цьому разі збільшується обсяг наукових або технічних знань, які можуть бути використані для дослідження нових проблем і одержання нових патентів.

Розширення патентної системи. Територіальна обмеженість патентних прав завжди дозволяла іншим суб'єктам діяльності за межами певної країни копіювати або пристосувувати винахід без оплати. Коли обсяг торгівлі між промислово розвиненими країнами почав збільшуватись і копіювання винаходів посилювалось, така територіальна обмеженість стала помітнішою. У зв'язку з цим у 1883 році була прийнята Паризька конвенція про захист промислової власності. Конвенція, текст якої був викладений на двох сторінках, забезпечувала винахідникам можливість розкривати інформацію про винаходи без побоювання, що винаходи будуть незаконно використані. Кількість країн-учасників Конвенції, переважно європейських, становила 13. Нині кількість країн-учасників Конвенції з усього світу становить 172.

Паризька конвенція дозволяє заявнику, котрий подає патентну заявку для одержання патенту в будь-якій країні, яка є учасником Конвенції, подати патентну заявку протягом одного року у будь-якій іншій країні, що є також учасником Конвенції. Дата подання першої патентної заявки вважається дійсною

при поданні заявок в інших країнах. У цьому разі забезпечуються однакові умови для адміністративного і юридичного захисту патентних прав як для громадян певної країни, так і для іноземців. Конвенція містить положення, які дозволяють враховувати національні закони. Така універсальність Конвенції забезпечує можливість приєднання до неї нових країн, які стають більшою мірою індустріалізованими. Патенти стали основою процесу індустріалізації на національному і регіональному рівнях. Є багато прикладів того, як компанії створювались тільки на основі одного патенту, який надійно захищав права його власника.

У 1970 році був прийнятий Договір про патентну кооперацію (РСТ), виконання якого контролюється Всесвітньою організацією інтелектуальної власності (WIPO). Договір встановлював набір правил, які стосуються подання і початкової обробки патентних заявок, з метою узгодження різних патентних систем, запроваджених у різних країнах світу. Нині учасниками Договору є 136 країн. Узгодженню патентних систем сприяє тристороннє співробітництво між Патентним відомством Японії (JPO), Відомством США в справах патентів і торгових знаків (USPTO) і Європейським патентним відомством (EPO). Нині три вищезгадані організації контролюють 75% обсягу міжнародної діяльності в галузі патентування. Стандартизація певних процедур, які запроваджені в цих організаціях, вважається суттєво необхідною для розвитку галузі патентування.

Третій основний етап у розвитку патентної системи пов'язаний із регіональним поділом. Після створен-

ня в 1962 році Управління для захисту патентних прав у країнах Африки (ОАМРІ), повноваження якого поширювались на 12 африканських країн, у 1973 році була прийнята Європейська патентна конвенція (ЕРС), учасниками якої стали промислово розвинені країни. Ймовірно, що тенденція до створення регіональних організацій, призначених для захисту спільних інтересів, надалі продовжиться.

Інтелектуальна власність і торгівля. Організації, що здійснюють діяльність на міжнародному рівні, прагнуть узгодженості правил і законів, оскільки різні правила і закони, запроваджені в різних країнах, спричиняють значні витрати і невизначеності. Тому в 1980-ті роки в межах Всесвітньої організації інтелектуальної власності (WIPO) були зроблені спроби узгодити закони, що стосуються інтелектуальної власності, у всіх країнах світу. Але багато країн, що розвиваються, чинили опір запровадженню більш жорстких форм захисту інтелектуальної власності. Оскільки на той час були відсутні позитивні результати в спробах такого узгодження законів, то заходи в цьому напрямі все більшою мірою вживалися через Генеральну угоду про тарифи і торгівлю (ГАТТ).

Переваги для промислово розвинених країн, які забезпечувались цією Угодою, були подвійними. По-перше, розвинені країни отримали можливість більшою мірою висловлювати свої наміри в межах Угоди. По-друге, зв'язки між торгівлею і системою інтелектуальної власності (а також торгові санкції, передбачені для порушників правил, що стосуються інтелектуальної власності) були суттєво необхідними для досяг-

нення позитивних результатів при запровадженні правил. Декілька країн, економіка яких інтенсивно розвивається (особливо Бразилія й Індія), брали активну участь у переговорах про приєднання до Генеральної угоди про тарифи і торгівлю (ГАТТ) і до Угоди про торговельні аспекти прав інтелектуальної власності (TRIPS), сподіваючись розширити доступ до ринків промислово розвинених країн і одержати більші інвестиції від них. Угода TRIPS набрала чинності в 1995 році і забезпечила узгодження деяких положень законів, що стосуються інтелектуальної власності, для всіх країн-членів Світової організації торгівлі (WTO).

Нові галузі. З появою інформаційних технологій і біотехнологій у другій половині ХХ сторіччя виникли нові галузі, що потребують захисту прав на інтелектуальну власність. Незважаючи на деякі прецеденти, наприклад на видачу Луї Пастеру патенту на виділені дріжджі, живі організми були традиційно виключені з системи патентування, доки в 1980 році Верховний суд США не дозволив патентування генетично модифікованих бактерій, посилаючись на закон, прийнятий Конгресом США, який стверджує, що все, створене в результаті діяльності людини, може бути запатентоване. Судове рішення в справі *Diamond v. Chakrabarty*, а також декілька інших судових рішень, прийнятих у США і країнах Європи, розширюють діапазон можливостей для захисту нових технологій за допомогою патентів.

Однак критерії патентоспроможності в різних країнах світу відрізняються. Наприклад, патентування комп'ютерних програм можливе в

США, а в Європі для цього необхідно, щоб програми забезпечували технічний ефект, оскільки суто комп'ютерні програми не патентуються. Патентні закони в США дозволяють патентувати методи підприємницької діяльності, які однозначно виключені з патентної системи в Європі.

Розширення діапазонів патентоспроможності стало причиною дискусій про здатність патентної системи відповідати етичним і моральним принципам, вплив розширення діапазонів патентоспроможності на винахідників з обмеженими фінансовими можливостями та інші характерні особливості. Але очевидно, що ситуація у світі змінилась. Один з професорів Паризької школи управління зазначив: «Зараз економіка змінилась таким чином, що обсяг послуг складає 70% від валового внутрішнього продукту. На відміну від промислових об'єктів, послуги є зрозумілими і просто імітуються. У зв'язку з цим послуги варто розглядати як об'єкти інтелектуальної власності, для яких необхідно забезпечити захист від можливого копіювання».

Стандарти патентоспроможності. Якість у патентній системі оцінюється за презумпцією чинності виданого патенту. Мета процедур патентного пошуку і патентної експертизи винаходу, які здійснюються в патентному відомстві, полягає в тому, щоб обґрунтовано підтвердити чинність виданого патенту для його власника і громадськості. За допомогою критеріїв патентоспроможності винаходу (новизна, неочевидність і корисність) патентна система намагається досягти компромісу між вигодою для винахідника і намаганням громадськості одержати

необмежений доступ до винаходу. Формула винаходу, захищеного чинним виданим патентом, дозволяє також визначити, у чому саме полягає порушення патентних прав.

У патентній системі, яка остаточно сформувалась у ХХ сторіччі, якість патентування залежить від кваліфікації патентних експертів, тривалості патентного пошуку та інформації, одержаної експертами в процесі патентного пошуку. Для успішності патентного пошуку необхідні наявність знань експертів у відповідній галузі техніки і здатність експертів виявити очевидність або неочевидність винаходу. Якщо забезпечується достатнє навчання персоналу і доступ до інформації про попередні винаходи, то патентне відомство може видавати патенти з високим рівнем презумпції чинності.

Наприкінці ХХ ст. була висловлена стурбованість у зв'язку з якістю патентування в патентній системі. Якість патентування залежить від чинників, до яких належать:

- велика кількість патентних заявок, багато з яких не відповідають критеріям патентоспроможності, але створюють перешкоди для одержання патентів іншими винахідниками;
- період часу, необхідний для розгляду заявки;
- визначення цінності винаходу згідно із заявкою;
- можливість патентування винаходів у нових галузях, наприклад, комп'ютерних програм, методів підприємницької діяльності і біотехнологій.

Велика кількість патентних заявок спричиняє збільшення кількості і накопичення нерозглянутих заявок. У цьому разі для суб'єктів ді-

ПАТЕНТНЕ ПРАВО

яльності виникають можливості для зловживання невизначеністю заявок, оскільки значна кількість нерозглянутих заявок створює переваги, які можна використати при переговорах. Незважаючи на те, що затримка розгляду заявок не відповідає інтересам громадськості, для деяких заявників затримка вигідна, наприклад у разі, коли термін окупності технічного рішення згідно з винаходом занадто тривалий або якщо можливість використання винаходу не зовсім очевидна на час подання заявки. Існує також стурбованість тим, що внаслідок збільшення кількості патентних заявок патентне відомство примушує експертів працювати швидше, через що можливе невиявлення прототипів винаходу або прийняття неправильного рішення про неочевидність винаходу.

Зміна значення патентів для економіки. Останніми десятиріччями ХХ сторіччя значення патентів суттєво змінилось. Раніше вартість акціонерних компаній визначалася вартістю матеріальних активів, якими були земля, виробниче обладнання і сировинні матеріали. Зараз вартість нематеріальних активів, часто захищених правами на інтелектуальну власність, становить значну частку вартості акціонерних компаній. Крім того, на відміну від матеріальних активів, нематеріальні активи можуть відновлюватись або використовуватись за незначних витрат або їх відсутності для власника таких активів. Зростання популярності патентів зумовлене глобалізацією економіки, збільшенням можливостей для примусового здійснення патентних прав і одержання компенсацій за порушення патентних прав у деяких країнах, наприк-

лад США, появою нових технологій, які більш поширені порівняно з традиційними промисловими технологіями, і зростанням кількості моделей підприємницької діяльності, згідно з якими нереалізовані патенти використовуються для отримання доходів. Таким чином, для багатьох компаній патентування не пов'язане зі значними витратами на доказ технічних переваг винаходу і використовується як засіб створення цінностей.

Патентування, яке раніше використовувалось для захисту невеликих юридичних і промислових підприємств, зараз часто використовується як невід'ємна складова частина стратегічного планування. Патентування більше не розглядають як засіб захисту винаходів, а вважають основним елементом процесу розвитку підприємства. Постійна загроза порушення судових справ за позовами власників патентів змушує інших суб'єктів діяльності звертатись до патентної системи, внаслідок чого виникає ситуація, яка нагадує гонитву озброєнь, але в галузі інтелектуальної власності. Передача технологій за ліцензіями стала значною галуззю підприємницької діяльності, щорічні прибутки від якої становлять, наприклад, приблизно 45 мільярдів у США і 100 мільярдів у всьому світі. Такі прибутки стали можливими завдяки патентам.

В умовах, коли кількість патентів збільшується, з'являються патенти на вторинні винаходи, права на які перекриваються, створюючи перешкоди для комерційного використання продуктів або технологічних процесів, внаслідок чого стає неможливою діяльність інших винахідників. З метою пристосування до

таких умов створюються патентні об'єднання. Такі об'єднання дозволяють власникам декількох патентів, які всі разом необхідні для впровадження певного продукту або технологічного процесу, передавати за ліцензіями або переуступати свої патентні права за єдину ціну. Але патентні об'єднання характеризуються тим, що для укладення угод із ними необхідні значні витрати, а також можливістю обмеження доступу власників невеликої кількості патентів до об'єднань і можливістю для невеликих груп основних власників патентів створювати умови, які не допускають конкурентів.

Труднощі, спричинені збільшенням кількості патентів в одній галузі, наприклад необхідність виплат багатьом власникам патентів на винаходи в галузях складних технологій, можуть виявитись настільки значними, що вони створюватимуть перешкоди для розвитку винахідництва. Наявність великої кількості власників патентів, які всі повинні надати дозвіл на використання винаходу, може призвести до недовикористання ресурсів і обмеження винахідництва.

Наукові дослідження й експериментальні розробки. Традиційно, університети і науково-дослідні організації здійснювали основні наукові дослідження, а підприємства впроваджували результати таких досліджень, одержуючи патенти на продукти, створені на основі досліджень. Закон Бейх-Доула, прийнятий у США в 1980 році, а також схожі закони в інших країнах світу заохочували неприбуткові організації, наприклад університети, захищати свої права інтелектуальної власності і отримувати прибутки від первинних винаходів. Такі умови сприяли

створенню нових форм співробітництва, але одночасно підвищували рівень конкуренції між університетами та підприємствами.

Вищезазначені зміни також є несприятливими для системи винятків з патентних прав у зв'язку з науковими дослідженнями, згідно з якою наукові дослідження з використанням запатентованих винаходів не вважаються порушеннями патентних прав. Комерційні інтереси вимагають, щоб інформація, яка раніше була вільною для розголошення, була недоступною, внаслідок чого стає неможливою публікація статей в журналах, виникають складнощі під час укладення договорів і обмежується доступ до інформації про винаходи, передані кінцевим користувачам за ліцензіями.

Нові технології все більш ускладнюються і стають багатосторонніми, внаслідок чого виникають труднощі для існуючої патентної системи. Нові технології створюються в результаті об'єднаних зусиль різних спеціалістів у різних місцях. Створення нових технологій часто пов'язане з надмірними витратами, тому для успішного впровадження таких технологій необхідний захист. Юристи і економісти в деяких галузях, наприклад у галузі комп'ютерного програмного забезпечення, сумніваються в тому, що патентна система правильно відображає характерну особливість наукових досліджень, яка полягає в накопиченні знань, внаслідок чого результати досліджень поступово вдосконалюються і патентуються як винаходи.

Глобалізація. В умовах глобалізації економіки все більше суб'єктів діяльності стають учасниками патентної системи. Промислово розви-

нені країни все більше відчувають жорстку конкуренцію з боку передових країн з економікою, що інтенсивно розвивається, до яких належать, наприклад, Бразилія, Індія й Китай. За кількістю патентів США, виданих на душу населення, уточненою залежно від валового внутрішнього продукту, Індія посідає третє місце після США й Японії, а Китай — четверте. Деякі нові суб'єкти діяльності почали ставити запитання про те, яким чином західна патентна система, створена в XIX сторіччі, може відповідати вимогам XXI сторіччя. Яким чином патентна система може бути пристосована до нових технологій в умовах глобалізації? Яким чином патентна система може забезпечити потреби різних суб'єктів власності, які працюють для досягнення різних цілей? Наскільки посилення патентної системи стимулюватиме винахідництво та поширення технологій і які обмеження необхідно запровадити для цього? Зараз на такі запитання неможливо дати однозначні відповіді.

Система інтелектуальної власності і економічний розвиток країн. Промислово розвинені країни і науково-дослідні організації таких країн задоволені підвищеним рівнем захисту прав інтелектуальної власності, який забезпечується Угодою TRIPS, але країни, що розвиваються, знають про небезпеки, можливі у зв'язку з цією Угодою. Наприклад, у 2000 році уряд Південно-Африканської Республіки прийняв, з метою боротьби із синдромом набутого імунodefіциту (СНІД), рішення про обов'язкове ліцензування патентів на необхідні антиретровірусні лікарські засоби. У відповідь декілька фармацевтичних компаній подали

позови. У зв'язку з цим випадком відбулися дискусії про Угоду TRIPS і її вплив на охорону здоров'я, переміщення капіталів від багатих країн до бідних і ціни, які необхідно платити у зв'язку з використанням і передачею технологій.

Виникає також питання у зв'язку із захистом традиційних знань і генетичних ресурсів. Наприклад, багато країн, що розвиваються, бажають одержати вигоди від знань про форми життя і давні традиції місцевого корінного населення згідно з Конвенцією ООН про збереження біологічної різноманітності (CBD), прирівнюючи такі знання і традиції до інтелектуальної власності. Одним зі способів такого захисту є обов'язкове посилення в патентних заявках на будь-які генетичні матеріали, знання або традиції, які використовуються при виготовленні остаточної продукції.

Вважаючи на повільний процес проведення переговорів щодо змін в Угоді TRIPS, США та інші промислово розвинені країни виступили ініціаторами укладення двосторонніх або регіональних договорів про вільну торгівлю. Такі договори про вільну торгівлю містять змінені положення Угоди TRIPS, які передбачають більш жорсткі вимоги стандартів і більш обмежені винятки, порівняно з Угодою.

Основні закони, договори і значні події (див. табл. № 1)

Етичні проблеми і громадські обговорення у зв'язку з етичними проблемами. Проблеми, пов'язані з інтелектуальною власністю, все більше визнаються важливими для суспільства. Наприклад, патент, виданий Единбурзькому університету

Таблиця 1

Рік	Основні закони, договори і значні події
1449	Перша патентна грамота, видана в Англії на 20 років.
1474	Перший закон про патенти, прийнятий у Венеції (патенти видавались на 10 років).
1501	Перший привілей, наданий у Німеччині.
1503	Перший привілей на користування авторським правом, наданий у Франції.
1518	Перший привілей на користування авторським правом, наданий в Англії.
1623	Закон про виключні права, прийнятий в Англії Цей закон став прототипом Англо-Американського закону про патенти. Закон обмежував повноваження Короля надавати виключні права на винаходи тим, що такі права можна було надавати тільки на обмежений період часу (14 років) і лише для виробництва нових товарів.
1710	Закон Королеви Анни, прийнятий у Великобританії. Цей закон був першим тогочасним законом про авторські права.
1790	Патентна комісія США. Патентна комісія була створена з метою забезпечення розвитку науки і прикладного мистецтва.
1883	Паризька конвенція про захист промислової власності. Конвенція запроваджувала мінімально необхідні стандартні вимоги щодо захисту промислової власності, право пріоритету і принцип національного режиму.
1885	Закон про монополії, що ґрунтуються на патентах, прийнятий в Японії. Згідно з цим законом було створене Патентне відомство Японії.
1886	Бернська конвенція про охорону літературних і художніх творів Конвенція запроваджувала мінімально необхідні стандартні вимоги щодо охорони авторських прав і принцип національного режиму.
1891	Мадридська угода. Угода забезпечувала міжнародну реєстрацію торгових знаків.
1962	Лібєрвільська угода. Згідно з цією угодою було створено Управління для захисту патентних прав у країнах Африки (ОАМРІ), повноваження якого поширювались на 12 країн (більшість франкомовних країн). Управління повинне було виконувати функції національного патентного агентства для кожної з країн-учасників. У 1977 році Управління було перейменоване в Організацію інтелектуальної власності для країн Африки (ОАРІ) на підставі нової конвенції, укладеної в Бангі (Центрально-африканська Республіка).

ПАТЕНТНЕ ПРАВО

Таблиця 1. Продовження

1967	Конвенція про створення Всесвітньої організації інтелектуальної власності (WIPO). Конвенція була підписана і набула чинності в 1970 році.
1970	Договір про патентну кооперацію (PCT). Договір запроваджував єдину процедуру подання патентних заявок у 137 (на той час) країнах-учасниках Договору.
1970	Закон Індії про патенти.
1973	Європейська патентна конвенція (EPC). Конвенція була укладена в 1973 році і набула чинності в 1977 році. Конвенція запроваджувала централізовану систему видачі патентів під управлінням Європейського патентного відомства.
1976	Угода, укладена в місті Лусака. Угода про створення Африканської регіональної організації промислової власності (ARIPO), учасниками якої були 16 англійськомовних країн. Конвенція набула чинності в 1978 році.
1978	Європейське патентне відомство (EPO) Відомство почало приймати європейські патентні заявки.
1980	Створене Патентне відомство Китайської Народної Республіки (CPO), попередник Державної організації інтелектуальної власності (SIPO).
1980	Закон Бейх-Доула (США). Цей закон запроваджував єдину політику щодо патентів для багатьох федеральних організацій, які фінансують наукові дослідження, внаслідок чого невеликі підприємства і неприбуткові організації, включаючи університети, одержали можливість заявляти права на винаходи, створені при виконанні програм наукових досліджень, які фінансуються федеральним урядом.
1982	Апеляційний суд США для федеральних організацій (CAFC).
1984	Поправки Хетч-Ваксмана (США). Поправки до Федерального закону про харчові продукти, лікарські засоби і косметичні продукти, які значною мірою змінювали існуючий процес видачі дозволів на продаж лікарських засобів і передбачали продовження терміну чинності патенту на період часу, необхідний для видачі Управлінням для контролю харчових продуктів і лікарських засобів дозволу на продаж нового лікарського засобу.
1995	Світова організація торгівлі (WTO) (150 країн-членів Організації в січні 2007 року).
1995	Євразійська патентна конвенція. Основною метою Конвенції і заснованої нею Євразійської патентної організації (ЄАПО) є створення міжнародної регіональної системи правової охорони винаходів на основі єдиного євразійського патенту, що діє на території всіх держав — учасників Конвенції.

Таблиця 1. Продовження

1996	<p>Відомство в справах узгодження процедур на внутрішньому ринку (ОНІМ).</p> <p>Відомство Європейського Союзу, призначене для виконання процедур у зв'язку з торговими знаками і, з 2003 року, у зв'язку із зареєстрованими промисловими зразками. Права інтелектуальної власності, які поширюються на торгові знаки і зареєстровані промислові зразки, дійсні у всіх країнах Європейського Союзу.</p>
1996	<p>Договір ВОІВ про авторське право (WCT) (в межах Світової організації торгівлі) і Договір ВОІВ про виконання і фонограми (WPPT) у межах Світової організації торгівлі.</p> <p>Ці Договори забезпечують узгодження прав виконавців музичних творів і виробників фонограм у країнах, які є учасниками угод.</p>
1998	<p>Закон США про авторські права на записи на цифрових носіях інформації (DMCA).</p> <p>Цей закон запроваджує кримінальну відповідальність за створення і поширення записів на цифрових носіях інформації з метою обійти заходи, що вживаються для захисту авторських прав.</p>
1998	<p>Директива 98/44/ЄС щодо біотехнологій. Ця директива запроваджує узгоджені закони для країн-членів Європейського Союзу, які стосуються патентування винаходів у галузі біотехнологій.</p>
2000	<p>Заява Клінтона і Блера.</p> <p>Президент США Клінтон і прем'єр-міністр Великобританії Блер висловили згоду з відкритим доступом до досліджень, пов'язаних з геномом людини.</p>
2000	<p>Лондонська угода про впровадження статті 65 Європейської патентної конвенції.</p> <p>Ця угода виражає згоду сторін скасувати, повністю або частково, вимогу про переклади текстів європейських патентних документів, які подаються викладеними національною мовою.</p>
2001	<p>Декларація, прийнята в місті Доха (Катар).</p> <p>Декларація містить уточнення Угоди про торговельні аспекти прав інтелектуальної власності (TRIPS), запропоновані Світовою організацією торгівлі (WTO).</p>
2001	<p>Директива Європейського Союзу про авторські права.</p> <p>Директива запроваджує узгоджені закони про авторські права і суміжні права, які стосуються нових технологій, в умовах сучасного інформаційного суспільства, а також визначає, на рівні Європейського Союзу, основні міжнародні зобов'язання, які випливають з Угоди про авторські права в межах Світової організації торгівлі (WCT) і Угоди про виконання музичних творів і фонограм в межах Світової організації торгівлі (WPPT), учасником яких є Європейський Союз.</p>

ПАТЕНТНЕ ПРАВО

Таблиця 1. Продовження

Первинні прецеденти	
1974	<p>Патент Когена і Бойера.</p> <p>За першою патентною заявкою на технологію Когена і Бойера, яка стосується рекомбінантної молекули ДНК, були видані три патенти США: один патент на процес створення молекулярних химерних організмів і два патенти на продукти, один з яких стосується білків, одержаних за допомогою рекомбінантної прокариотної ДНК, а другий стосується білків, одержаних за допомогою рекомбінантної еукаріотної ДНК. На ці патенти посилаються як на найбільш успішні патенти на ліцензійні університетські винаходи.</p>
1980	<p>Справа <i>Diamond v. Chakrabarty</i>.</p> <p>Судове рішення дозволяє патентну охорону мікроорганізмів, створених людиною, на підставі того, що будь-який результат діяльності людини може бути запатентований.</p>
1998	<p>Судове рішення у зв'язку з банком <i>State Street Bank</i>.</p> <p>Патентування в США методів підприємницької діяльності дозволяється, якщо винахід має практичне застосування, тобто дає корисний, конкретний і матеріально відчутний результат.</p>
1999	<p>Рішення G1/98 Розширеної комісії для розгляду апеляцій в складі Європейського патентного відомства.</p> <p>Сорти рослин не виключаються з процесу патентування згідно з статтею 53(b) Європейської патентної конвенції (EPC), за винятком випадків, коли сорти рослин патентуються окремо.</p>
1999	<p>Судова справа у зв'язку з патентом, виданим Едінбургському університету.</p> <p>Патент № 0695351, виданий Едінбургському університету на стовбурні клітини ембріонів тваринного походження викликав дискусії у зв'язку з етичними проблемами, що виникають при дослідженнях у галузі біотехнології, оскільки термін «тваринне походження» можна вважати таким, що поширюється на організм людини. Результатом судової справи, ініційованої в 2000 році, стало рішення, прийняте у 2002 році, про суттєве обмеження дії патенту.</p>
2001	<p>Судова справа у зв'язку з компанією <i>Basmati Rice</i>.</p> <p>Рішення в судовій справі скасовує претензії до компанії <i>Basmati Rice</i> з боку Відомства США в справах патентів і торгових знаків (USPTO) після заворушень у Пакистані й Індії, які відбулися у зв'язку з патентом, виданим Відомством.</p>
2004	<p>Судова справа <i>Nakamura v. Nichia</i>.</p> <p>Рішення в судовій справі посилює права винахідників, які є найманими працівниками, в Японії.</p>

на винахід, пов'язаний зі стовбуровими клітинами ембріонів, був обмежений у результаті протидії багатьох організацій після того, як первинне рішення про видачу патенту викликало протести і привернуло увагу засобів масової інформації. Незважаючи на те, що Закон про виключні права, прийнятий в Англії в 1623 році, містив положення, яке можна тлумачити як таке, що забороняє аморальні винаходи, а деякі закони про патенти передбачають винятки з патентних прав на винаходи, які суперечать моралі (наприклад, Європейська патентна конвенція і закони в Японії), патентування біотехнологічних винаходів і комп'ютерних програм викликало широкі дискусії з цього приводу. Існують декілька значущих патентів і судових рішень, внаслідок яких патентна системи привернула увагу громадськості, наприклад, рішення в судових справах *Diamond v. Chakrabarty*, *Oncomhouse* і *BRC1*.

Дискусії у зв'язку з етичними проблемами при патентуванні спричинили широке обговорення питань, пов'язаних із наслідками технічного розвитку, ризиками у результаті застосування нових технологій і стимулювання наукових досліджень та винахідництва. Громадськість, неурядові організації та інші групи населення (наприклад, релігійні організації, лікарі, фермери) виступають проти патентів у галузях медицини і сільського господарства. У деяких випадках відбуваються прямі напади на технології, що патентуються; в інших — висловлюються сумніви в значенні патентів для суспільства й економіки і вважається, що оскільки патенти забезпечують обмежені виключні права, то вони можуть обмежувати

доступність деяких продуктів для населення, як, наприклад лікарських засобів проти СНІДу у Південно-Африканській Республіці. Багато спеціалістів погоджуються з тим, що патенти на фармацевтичні продукти відображають тільки одну з проблем, пов'язаних із поширенням СНІДу, але вважають, що дискусії щодо таких патентів використовуються для відвернення уваги громадськості від інших проблем, пов'язаних із відсутністю умов для охорони здоров'я населення або оподаткуванням лікарських засобів.

Ставлення до патентної системи в різні часи періодично змінювалось — від вимог про виключний захист винаходів до вимог про усунення впливу патентів на конкуренцію і вільну торгівлю. Зараз ставлення до патентної системи більш негативне, ніж позитивне. Такі ситуації виникали й раніше. Наприклад, у 1869 р. в Нідерландах були скасовані патенти, і патентна система була відновлена тільки в 1911 році. Заступник директора Всесвітньої організації інтелектуальної власності (WIPO) зазначив: «Сучасна проблема пов'язана зі ставленням до патентної системи і відсутністю належного розуміння значення, функціонування і важливості патентної системи. Зараз ставлення до патентної системи або тільки позитивне або тільки негативне, тобто висловлюються думки або користувачів, або споживачів. Користувачі системи помічають тільки її переваги системи, а споживачі — лише недоліки».

Оскільки суспільство в індустріалізованому світі стає все більше розшарованим, причому суспільство в країнах, що розвиваються, стає краще інформованим, то розбіжно-

сті в поглядах на патентну систему в різних країнах світу стають помітнішими. Особливі суперечності виникають у зв'язку з патентами на живі організми. Інші проблеми, особливо в країнах, що розвиваються, пов'язані з тим, що багато сільськогосподарських культур, необхідних для життя населення, контролюються і оцінюються багатонаціональними корпораціями. Незважаючи на зрозумілий і узгоджений погляд на завдання, що стоять перед системою інтелектуальної власності, поки що відсутня єдина думка про те, як можна виконати такі завдання. Існуючі проблеми відображають суперечності між різними переконаннями, а не тільки між інтересами. Такі проблеми загрожують можливості досягнення узгодженості за допомогою Угоди TRIPS. Ймовірно, що для країн з різним станом суспільства доцільно запровадити різні правила. Можливо також, що різні правила доцільно запровадити для різних технологій. Чи зможе будь-яка особа або будь-яке підприємство запатентувати винахід, створений внаслідок зусиль усього суспільства протягом сторіч? Наскільки етично патентувати будь-які, навіть дрібні, біологічні форми? Які переваги одержить суспільство від знань, якими воно володіє, і біологічної різноманітності?

Інтереси заявників, що подають патентні заявки, і суспільства (див. табл. 2)

Для заявника, який подає патентну заявку, важливо одержати захищені патентні права. Краще, якщо примусове здійснення патентних прав можливе за невеликих витрат. Власник патенту намагається повернути якомога більшу частку

капіталовкладень, пов'язаних зі створенням і патентуванням винаходу, тоді як суспільство зацікавлене в необмеженому використанні винаходу. Воно зацікавлене в стимулюванні винахідництва, а також у доступності знань для громадськості, особливо в галузях, в яких використання патентів для стимулювання винахідництва не є необхідним. Суспільство також зацікавлене в більш ранньому і повному розкритті інформації про новий винахід, тоді як власник патенту зацікавлений у секретності деякої інформації.

Примусове здійснення прав. Можливість примусового здійснення прав суттєво необхідна для існування патентної системи. Зараз витрати на розгляд справ, пов'язаних із патентами, у судах стають обтяжливими для невеликих або фінансово обмежених суб'єктів діяльності. Чи може система, яка багатьма вважається несправедливою, підтримуватись без примусового здійснення прав? Примусове здійснення прав ускладнюється внаслідок того, що технічні досягнення забезпечили можливість копіювання об'єктів інтелектуальної власності. Крім того, існують місцеві проблеми: після видачі європейського патенту примусове здійснення прав на патент можливе тільки в національних системах, у кожній з яких діють свої закони. Очевидно, що важливим завданням на майбутнє є створення територіально розподіленої централізованої судової системи.

Управління. Перехід від систем національних законодавств, які забезпечують захист прав у межах певних країн, до нових систем захисту, для яких відсутні чіткі географічні або інші кордони, триває. Але

Таблиця 2

Інтереси заявників	Інтереси суспільства
1. Функції	
Видача патенту через визначений проміжок часу. Відсутність обмежень для діяльності у зв'язку з патентом. Можливість досягнення переваг, які можна використати на переговорах. Одержання доходів від ліцензування патентних прав.	Стимулювання винахідництва, поширення технологій, збільшення обсягу науково-технічної інформації.
2. Фінансові чинники	
Одержання більших прибутків завдяки правам інтелектуальної власності.	Зниження витрат, можливих внаслідок монопольних цін на запатентовані продукти.
3. Термін розгляду патентної заявки	
Довготривалий (у деяких технічних галузях).	Короткотривалий.
4. Обсяг формули винаходу	
Якомога більший.	Якомога менший.
5. Максимальний період часу до видачі патенту	
Довготривалий	Короткотривалий
6. Обсяг технічної інформації	
Якомога більший	Якомога менший
7. Накладні витрати	
Незначні.	Значні (для можливості відхилення неякісних патентних заявок).
8. Витрати у зв'язку з поновленням патенту	
Невеликі.	Великі (для заохочення відмови від поновлення патенту).
9. Скасування патенту	
З використанням складної процедури.	З використанням простої процедури для можливості скасування неякісних патентів.
10. Примусове здійснення патентних прав	
Якомога простіше.	За узгодженням.

таке розширення не призвело до усунення традиційних національних організацій. Національні, регіональ-

ні й міжнародні організації співіснують в умовах переговорів, співробітництва і конкуренції між такими

ПАТЕНТНЕ ПРАВО

організаціями в процесі повсякденної діяльності.

Представники Європейської комісії стверджують: «Суттєво необхідно обговорювати всі проблеми одночасно на національному, регіональному і міжнародному рівнях, але зважаючи на особливості проблем. Всі проблеми на національному і регіональному рівнях стосуються конкуренції, винахідництва та пошуку правильного співвідношення при заохоченні винахідництва. На міжнародному рівні конкуренція становить проблему, але виникають проблеми у зв'язку з поділом на багатих і бідних, країни Півдня і Півночі, а також існує ризик того, що патенти можуть використовуватися в політичних дискусіях про шляхи економічного розвитку».

Управління такими організаціями в системі інтелектуальної власності становить складне завдання, оскільки вимагає розширеного представництва зацікавлених сторін в організаціях, звітності та відкритості інформації. Такі організації здійснюють свою діяльність у середовищі з різноманітними технологіями і повинні забезпечувати фінансування складних операцій в умовах, коли зникають національні обмеження для створення і розповсюдження знань. Колишній співробітник Національної комісії з питань етики біологічних досліджень зазначає: «Найважливіше питання полягає в тому, чи може патентне відомство залишатись нейтральним у таких умовах. Очевидно, що нейтральна позиція неможлива, тому якщо хтось вірить у нейтральність патентного відомства, то він обманюється».

Більшість національних організацій у справах патентів і торгових

знаків політично контролюються міністерствами і фінансуються через доходи від діяльності або за рахунок урядового бюджету. Національні закони, які стосуються патентів, приймаються національними парламентами. Регіональні організації, наприклад Європейське патентне відомство, контролюються представниками країн-учасників, які часто є керівниками національних патентних відомств, внаслідок чого виникають певні суперечності між національними і регіональними інтересами. Для внесення суттєвих змін у нормативно-правові документи необхідно скликати конференцію на рівні міністрів, після чого парламенти країн-учасників повинні затвердити запропоновані зміни. Для пристосування до змін необхідний значний період часу, а процес пристосування пов'язаний із труднощами.

Важливе значення має фінансування. Більшість патентних систем фінансуються за рахунок авансових і подальших сум оплати патентних послуг при розгляді патентних заявок та поновленні чинності патентів. Такі фінансові надходження покривають адміністративні витрати патентного відомства і обмежують подання неякісних патентних заявок або поновлення патентів, які мають невелику економічну цінність. Можливе фінансування патентних відомств безпосередньо за рахунок оплати послуг (як фінансування Європейського патентного відомстві), або неявно урядом, який приймає платежі за патентні послуги, як, наприклад, фінансування Відомства США в справах патентів і торгових знаків (USPTO) до 1991 року, після якого фінансування здійснюється через оплату послуг.

Оплата у зв'язку з поновленням чинності патентів здійснюється тільки для патентів, що розглядаються, і виданих патентів, тому патентна система більшою мірою орієнтована на видачу патентів. Стосовно з Європейського патентного відомства, то той факт, що країна одержує половину суми оплати за поновлення чинності патенту, був приводом для додаткової критики. Обидві системи неявного фінансування були об'єктами критики і навіть викликали позови з боку заявників, які вважали несправедливим те, що їхні платежі надходили до загального бюджету, а не використовувались для поліпшення патентної системи. Критики пропонували різні варіанти розподілу доходів, які б більшою мірою відповідали економічним функціям патентів.

Наскільки погіршується функціонування системи?

Кількість патентних заявок і масштаби винахідництва свідчать про важливість сучасної патентної системи. Але все більше використання патентів і об'єктів інтелектуальної власності призводить до перевантаження системи.

Директор Відомства США в справах патентів і торгових знаків (USPTO) стверджує: *«Наразі залишаються нерозглянутими приблизно 10 мільйонів патентних заявок. Сучасна патентна система характеризується значною надмірністю операцій, які виконуються при розгляді патентних заявок, тому цю проблему необхідно вирішити, оскільки чимало з винаходів, яким відповідають зазначені 10 мільйонів патентних заявок, залишаються без юридичного захисту, а відповідні технології необхідно впроваджувати іншим чином».*

Інтереси підприємницької діяльності не задовольняються внаслідок порушення замкнутого циклу технічного розвитку. Причини такого стану викладені нижче.

1. Цінність виключних прав знижується внаслідок тривалого часу розгляду патентних заявок, що призводить до того, що патентні права надаються занадто пізно (цінність патентних прав з цієї причини особливо знижується в галузях з коротким виробничим циклом), і внаслідок труднощів та витрат при примусовому здійсненні патентних прав.
2. Патенти використовуються для обмеження використання технологій або для того, щоб відвернути інших суб'єктів діяльності від подальших досліджень або комерційного використання своїх винаходів.
3. Один продукт, створений на основі декількох складних технологій, може містити предмети винаходу для сотень патентів, тому жодна компанія не може забезпечити захист продукту своїми силами.
4. Підвищення витрат у зв'язку з одержанням патентного захисту, примусовим здійсненням патентних прав і ліцензуванням.
5. Зменшення можливостей для наукових досліджень у деяких галузях внаслідок обмеження винятків з патентних прав у зв'язку з науковими дослідженнями і через патентування засобів, необхідних для проведення досліджень.

Інтереси суспільства не задовольняються через порушення замкнутого циклу технічного розвитку. Причини такого стану викладені нижче.

1. Зниження якості патентів при-

зводить до того, що патенти стають менш придатними для одержання технічної інформації. Значний обсяг і недостатня якість патентних заявок утруднюють використання патентних документів.

2. Поширення знань утруднюється внаслідок того, що винахідники вважають: інформація може бути цінною і тому її розголошення не відповідає їхнім інтересам.
3. Патентування основних засобів, необхідних для наукових досліджень, перешкоджає проведенню досліджень. У зв'язку з цим подаються пропозиції про відкритий доступ до знань і основної інформації.
4. Занепокоєння суспільства розвитком технологій і ризиками, пов'язаними з таким розвитком, призводять до обмежень у галузі наукової діяльності.

Альтернативні системи. Існують альтернативні системи захисту винаходів, які можуть стимулювати винахідництво.

Секретність інформації. Секретність інформації про технічні винаходи може бути забезпечена в галузях, в яких не можливе створення продукту за допомогою зворотного проектування. Однак інформація може стати доступною завдяки нелегальним діям, внаслідок чого порушуються виключні права на інформацію. Якщо інформація не розкривається, то обмежується доступ громадськості до інформації, внаслідок чого обсяг знань для проведення наукових досліджень і експериментальних розробок зменшується.

Комп'ютерне програмне забезпечення і знання з відкритим досту-

пом. Система комп'ютерного програмного забезпечення з відкритим доступом передбачає використання авторських прав для того, щоб забезпечити виконання умов ліцензування, заданих розробником програмного забезпечення. Система знань із відкритим доступом не орієнтована на використання засобів захисту інтелектуальної власності. Оплата доступу до знань здійснюється тільки на підставі визнання доступу. Комп'ютерне програмне забезпечення створюється в результаті колективного процесу, тому поширення програмного забезпечення полегшується, а прибутки зменшуються, оскільки вони розподіляються між багатьма учасниками процесу.

Ліцензування прав. Система ліцензування прав замінює систему виключних прав із використанням патентів. Розповсюдження інформації і доступ громадськості до знань полегшуються порівняно з патентною системою. Прибутки від патентів можуть зменшитись унаслідок того, що технології використовуються третіми сторонами.

Системи фінансування з державною підтримкою. Пропонуються декілька альтернативних систем фінансування досліджень у зв'язку з лікарськими засобами. Такі системи призначені для зменшення розбіжностей між цінами на лікарські засоби і собівартістю лікарських засобів, використовуючи для цього різні засоби державної підтримки для стимулювання досліджень у галузях, які вважаються необхідними для охорони здоров'я населення. ◆

Список використаних джерел:

1. *Scenarios for the future. How might IP regimes evolve by 2025 ? What global legitimacy might such regimes have? European Patent Office, Munich, 2007. — 128 p.*
2. *Michal du Vall. Prawo patentowe. Oficyna a Wolters Kluwer business. Warszawa 2008 — p. 461.*
3. *Пиленко А. А. Право изобретателя / А. А. Пиленко. — М. : «Статут», 2001. — с. 295.*
4. *Основи інтелектуальної власності. — К. : Ін Юре, 1999. — С. 578.*
5. *Право інтелектуальної власності : академ. курс : підруч. для студ. вищих навч. закладів / О. П. Орлюк, Г. О. Андросчук, О. Б. Бутнік-Сіверський та ін. : За ред. О. П. Орлюк, О. Д. Святоцького. — К. : Концерн «Видавничий Дім «Ін Юре», 2007. — с. 696.*
6. *Андросчук Г. Евразийское патентное право / Г. Андросчук // Проблемы науки. — 2001. — № 3.*
7. *Андросчук Г. О., Работягова Л. І. Патентне право : правова охорона винаходів : навч. посібник / Г. О. Андросчук, Л. І. Работягова. — К. : МАУП, 2001. — 232 с.*
8. *Андросчук Г. Патентная система ЕС: экономико-правовые аспекты / Г. Андросчук // Проблемы науки. — 2003. — № 8. — С. 18-23.*
9. *Андросчук Г. Создание судебной системы разрешения споров о патенте Европейского Сообщества / Г. Андросчук // Проблемы науки. — 2003. — № 9. — С. 8-14.*
10. *Андросчук Г. Анализ отдельных положений законодательного акта о патенте Европейского Сообщества / Г. Андросчук // Проблемы науки. — 2003. — № 10. — С. 26-33.*
11. *Андросчук Г. Патентна політика США: еволюція та вплив на економіку / Г. Андросчук // Стратегія розвитку України. — 2007. — № 1. — С. 143-155.*
12. *Андросчук Г. Економіко-статистичний аналіз світової патентної системи як джерела інновацій/ Г. Андросчук // Інтелектуальна власність. — 2007. — № 9. — С. 4-23 ... №10. — С. 29-49*
13. *Андросчук Г. О., Еннан Р. Є. Промислова власність в глобальній економіці : економіко-статистичний аналіз : матеріали Міжнародної науково-практичної конференції «Роль і значення інтелектуальної власності в інноваційному розвитку економіки» / Хмельницький : ХмЦНТЕІ, 2009. — С. 97-102.*